

prof. dr hab. Barbara Jankowska
Katedra Konkurencyjności Międzynarodowej
Instytut Gospodarki Międzynarodowej
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej mgr. Wojciecha Stęchłego pt. „Instytucjonalne
uwarunkowania zaangażowania przedsiębiorstw w kształcenie uczniów szkół
zawodowych w Polsce”,
Szkola Główna Handlowa w Warszawie, 2023
rok, 299 stron.**

1. Wprowadzenie

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr. Wojciecha Stęchłego pod tytułem „**Instytucjonalne uwarunkowania zaangażowania przedsiębiorstw w kształcenie uczniów szkół zawodowych w Polsce**” przygotowana pod kierunkiem dr hab. Tomasza Dołęgowskiego, prof. SGH – promotora. Podstawą sporządzenia recenzji jest uchwała Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse SGH z dnia 26 kwietnia 2023 roku o powołaniu niżej podpisanej na recenzentkę w postępowaniu o nadanie stopnia doktora mgr. Wojciechowi Stęchłemu.

W recenzji dokonano oceny merytorycznej rozprawy odnosząc się do kilku kluczowych obszarów:

- Tytułu rozprawy i znaczenia problematyki badawczej;
- Zastosowanej metodyki badawczej ze szczególnym uwzględnieniem celów, pytań i hipotez badawczych;
- Wykorzystanej literatury przedmiotu, treści i struktury rozprawy;
- Strony formalnej rozprawy.

Przygotowując opinię na temat rozprawy i formułując konkluzję końcową wzięto pod uwagę wymogi, które musi spełniać rozprawa doktorska zgodnie z art. 13 ust. 1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789 z późn. zm.).

2. Tytuł i znaczenie problematyki badawczej

Problematykę badawczą recenzowanej rozprawy doktorskiej stanowią instytucjonalne uwarunkowania decyzji przedsiębiorstw o zaangażowaniu się w kształcenie młodocianych pracowników w Polsce. W centrum zainteresowania Doktoranta znalazło się zagadnienie jednoczesnego zatrudnienia i kształcenia zawodowego uczniów realizujących naukę w szkołach zawodowych. Tematyka instytucjonalnych uwarunkowań kształcenia nie jest wątkiem nowym w literaturze przedmiotu, gdyż odnosi się do szeroko pojętego otoczenia przedsiębiorstw oraz cech tychże samych firm (ich rozmiaru, struktury organizacyjnej i sposobu zarządzania kapitałem ludzkim), niemniej jednak Autor znaczną część swoich dociekań zogniskował na uwarunkowaniach zakorzenionych w sferze poznawczej, w tym na postrzeganiu roli przedsiębiorstw, rachunku potencjalnych kosztów i korzyści oraz heurystykach stosowanych przy podejmowaniu decyzji o angażowaniu się przedsiębiorstw w kształcenie. To właśnie uwarunkowania osadzone w sferze poznawczej wymagają więcej studiów i badań, tym samym podjęta przez niego problematyka i przeprowadzone badania przyczyniają się do wypełnienia wciąż istniejącej luki badawczej.

Warto także zwrócić uwagę, że Autor przyjął szeroki katalog analizowanych uwarunkowań instytucjonalnych i odwołał się do różnych poziomów analizy instytucjonalnej w myśl podejścia Williamsona (2000). Swoimi studiami objął zarówno instytucje formalne, jak i nieformalne i umiejętnie osadził je w teorii różnorodności kapitalizmu.

Polska w ostatnich latach poprawiła swoją pozycję w zakresie Human Development Index i jest zaliczana do państw o wysokim poziomie rozwoju w myśl tego indeksu, niemniej jednak wciąż jej daleko do liderów - Szwajcarii, Norwegii i Islandii. Nie do przecenienia dla dalszej poprawy pozycji Polski jest funkcjonowanie systemu kształcenia i jakość edukacji, w tym edukacji zawodowej. Podjęta problematyka badawcza jest zatem bez wątpienia aktualna, ważna nie tylko z perspektywy wyzwań, jakie wciąż rysują się przed systemem kształcenia zawodowego w Polsce, ale także z perspektywy szeroko rozumianej konkurencyjności polskiej gospodarki. Podjęte badania mają znaczące walory poznawcze, gdyż przyczyniły się do rozpoznania wskazanych w tytule instytucjonalnych uwarunkowań zaangażowania przedsiębiorstw w kształcenie uczniów szkół zawodowych w Polsce i także walory praktyczne, gdyż stanowią rzetelne podstawy formułowania rekomendacji odnośnie do tego, jak można pobudzać większe zaangażowanie sektora gospodarczego w sektor edukacji zawodowej.

3. Zastosowana metodyka badawcza

Kwestią kluczową w procesie oceny każdej rozprawy doktorskiej są aspekty metodologii nauk i metodyki prowadzonych badań. Te cechy każdej pracy w znacznej mierze predysponują ją bądź nie do miana pracy naukowej. Dążąc do oceny, na ile Doktorant potrafi samodzielnie prowadzić badania, co jest jednym z ustawowych wymogów odnoszących się do rozpraw doktorskich, konieczne jest rozpoznanie, na ile warstwa metodologiczna i metodyczna pracy są dopasowane do problematyki badawczej, ważne jest umiejętne formułowanie celów badawczych, niekiedy także pytań i hipotez badawczych, tak aby korespondowały z metodą badań.

Pytania, cele badawcze w pracy

Na stronie 29 rozprawy Autor wskazuje, że w swojej rozprawie stawia pytania o to, „co decyduje o zaangażowaniu przedsiębiorstw w kształcenie zawodowe i co ta wiedza mówi nam o polskim kapitalizmie”. Tak szerokie pytanie badawcze zostało rozbite na pytania szczegółowe:

„Jakie są obiektywne uwarunkowania decyzji przedsiębiorstw o zaangażowaniu w kształcenie zawodowe młodocianych pracowników?

Jakie są subiektywne uwarunkowania decyzji przedsiębiorstw o zaangażowaniu w kształcenie młodocianych pracowników?

Jaki obraz kapitalizmu wyłania się ze zgromadzonej wiedzy o: kształceniu zawodowym, praktykach współpracy szkół z przedsiębiorstwami, otoczeniu regulacyjnym, cechach populacji przedsiębiorstw, ale też z obserwowanych postaw i zachowań poszczególnych aktorów?”

Duże, zbiorcze pytanie ma charakter zarówno teoriopoznawczy, gdyż nawiązuje do teorii różnorodności kapitalizmu i jednocześnie utylitarny, gdyż odpowiedź na nie pozwoliła zidentyfikować czynniki, uwarunkowania, które mają znaczenie dla tytułowego zaangażowania przedsiębiorstw w kształcenie zawodowe.

Podsumowując stwierdzam, że posłużenie się zestawem bardziej szczegółowych pytań w sposób jednoznaczny pokazuje, że Doktorant dogłębnie rozpoznał istotę problemu badawczego zanim przystąpił do badań, w szczególności tych opartych na danych empirycznych.

Cele badawcze

Cele rozprawy mają charakter poznawczy i praktyczny. Doktorant dążył do osadzenia dyskusji nad kształceniem zawodowym w dyskursie o modelach kapitalizmu w Polsce, i według mnie to się udało. Autor umiejętnie zakorzenił rozważania nad kształceniem uczniów szkół zawodowych w wątku różnorodności kapitalizmu. Tenże cel badań i jego realizacja świadczy o przyczynku Autora do teorii. Natomiast dokonanie syntezy wiedzy o kształceniu zawodowym i rozpoznanie najważniejszych instytucji oddziałujących na zachowania przedsiębiorców odnosi się do celu praktycznego. Realizacja tego celu pozwala identyfikować możliwe kierunki działań, które będą służyły zwiększeniu tego zaangażowania.

Hipotezy badawcze

W toku wnikliwych studiów literaturowych Autor sformułował główną tezę badawczą i zestaw trzech pomocniczych hipotez badawczych. Doktorant umiejętnie wyprowadził sformułowaną tezę i zestaw hipotez z literatury przedmiotu, co jest niewątpliwym atutem prezentowanej rozprawy. Główna teza pracy brzmi: „kształcenie zawodowe cechuje splot instytucji, który jest charakterystyczny dla kapitalizmu patchworkowego w Polsce” Natomiast trzy wypracowane hipotezy pomocnicze są następujące:

H1: Niespójności w porządku instytucjonalnym pomiędzy obszarami instytucji wpływających na zachowanie przedsiębiorstw i podmiotów oświatowych powodują konflikty między nimi.

H2: System kształcenia zawodowego łączy elementy modeli charakterystycznych dla odmiennych porządków instytucjonalnych, które to elementy często ze sobą nie współgrają.

H3: W obszarze kształcenia zawodowego funkcjonują instytucje nieformalne, które są niekomplementarne w stosunku do instytucji formalnych.

Odniesienie się do głównej tezy, którą rozpisano na hipotezy pomocnicze pozwoliło Autorowi do pewnego stopnia rozpoznać, czy rzeczywiście polski kapitalizm słusznie zasługuje na miano kapitalizmu patchworkowego oraz na ile właśnie koncepcja kapitalizmu patchworkowego może wyjaśniać, dlaczego kształcenie zawodowe w Polsce funkcjonuje w określony sposób.

Podsumowując, chciałabym podkreślić poprawną werbalizację hipotez badawczych i samoświadomość Doktoranta, który zadeklarował, iż podejmuje próbę odrzucenia hipotez, tym samym są mu znane kanony falsyfikacji i weryfikacji hipotez badawczych.

Metody badawcze i źródła danych

Doktorant wykorzystał spectrum metod badawczych, które dopasowano do realizacji celów rozprawy i specyfiki pracy – teoretyczno-empirycznej. Warto podkreślić interdyscyplinarne podejście w zakresie metod badawczych. Autor posłużył się metodami zaczerpniętymi z socjologii i nauk politycznych. Przeprowadzone badania mają charakter badań wtórnych i pierwotnych. Pierwsze z nich oparto na dostępnych źródłach danych statystycznych, wynikach badań społecznych, ustaleniach w aktach prawnych. Analizą objęto nie tylko dane dotyczące Polski, ale także innych państw. Doktorant wnikliwie przestudiował raporty, które prezentowały wyniki ponad 40 badań poświęconych samemu kształceniu zawodowemu w Polsce. Pogłębiona i krytyczna analiza tychże źródeł umożliwiła identyfikację uwarunkowań zaangażowania przedsiębiorstw w kształcenie zawodowe. Dzięki tymże studiom Autor opracował bazę 353 wypowiedzi, głównie pracodawców i przedstawicieli organizacji pracodawców oraz dyrektorów szkół i nauczycieli, które odnosiły się do badanej problematyki. Badania pierwotne miały charakter jakościowy obejmowały 101 wywiadów z przedsiębiorcami w ramach badania BECKER (Autor uzyskał dostęp do wyników tychże badań) oraz 32 indywidualne, samodzielnie przeprowadzone, swobodne wywiady pogłębione z badaczami, przedstawicielami organizacji pracodawców oraz systemu oświaty. Badania własne Autora służyły do weryfikacji i pogłębienia informacji pochodzących ze źródeł wtórnych. Badania były prowadzone w trzech etapach, które tworzą logiczną i spójną całość.

Podsumowując stwierdzam, że zastosowana metodyka badania jest poprawna, co więcej według mnie ma walor innowacyjności i jednocześnie pozwoliła skutecznie osiągnąć cele stawiane przed rozprawą. Doktorant udowodnił, że potrafi samodzielnie prowadzić rzetelne badania naukowe.

4. Wykorzystana literatura przedmiotu

Autor rozprawy oparł swoje badania na bogatym zestawie literatury. W spisie bibliografii odnajdziemy ponad 430 pozycji, co jak na rozprawy doktorskie jest bardzo dobrym wskaźnikiem. W tak rozbudowanym zestawie pozycji bibliograficznych ważne miejsce zajmują raporty wspomniane już w części oceniającej metodykę badania. Obok pozycji zwartych odnaleźć można także artykuły – zarówno w języku polskim, jak i w języku angielskim. Są to prace, które można zaliczyć do tzw. klasyki – odnoszące się do różnorodności kapitalizmu i ekonomii instytucjonalnej. Obok tychże opracowań na liście znajdują się możliwe najświeższe opracowania z ostatnich lat, np. z 2021 roku.

Podsumowując stwierdzam, że wykorzystany i opracowany zestaw źródeł literaturowych stanowi wartość samą w sobie i może być wsparciem dla kolejnych badaczy. Bibliografię rozprawy oceniam bardzo wysoko zarówno w wymiarze ilościowym, jak i jakościowym.

5. Struktura rozprawy i uwagi odnośnie do treści rozprawy

Recenzowana rozprawa wraz z aneksami liczy 299 stron. Tekst zwarty zamieszczono od strony 29, a spis bibliografii obejmuje strony od 220 do 256. Praca składa się z czterech rozdziałów, wstępu, zakończenia i części poświęconej metodyce i metodologii pracy. Rozprawa zawiera też aneksy, które mają ogromną wartość poznawczą. W pierwszym rozdziale rozprawy odniesiono się do teorii, które stanowią ramę konceptualną badań, naświetlają ich osadzenie w szerszej perspektywie badawczej. Autor zadbał o precyzję w prowadzonych badaniach, przytaczając definicje i koncepcje kluczowe z perspektywy podjętego problemu badawczego, takie jak pojęcie instytucji, kapitału społecznego, stosunków pracy, dialogu społecznego, systemowe ujęcie kształtowania kompetencji oraz różnorodności kapitalizmu, w tym scharakteryzowanie kapitalizmu patchworkowego.

W rozdziale drugim Autor omówił system kształcenia zawodowego i jego znaczenie w gospodarce. Doktorantowi udało się scharakteryzować dwie dekady polityki *désintéressement* edukacją zawodową i 10 lat polityki stopniowego wzrostu zainteresowania. Badania, do których odwołał się Autor demonstrują, że kształcenie zawodowe co do zasady opłaca się uczniom, pracodawcom i społeczeństwu. Są też realne szanse, aby korzyści

z kształcenia zawodowego były jeszcze większe, gdyby doszło do koordynacji działań pomiędzy przedsiębiorstwami.

W kolejnym – trzecim rozdziale opisano zidentyfikowane uwarunkowania zaangażowania przedsiębiorstw w kształcenie zawodowe. Autor podsumował dotychczas poczynione na ten temat ustalenia w literaturze przedmiotu. Krytyczna analiza tychże ustaleń pozwoliła na konkretne wskazanie ważnych instytucji oraz rozpoznanie nowych, dotychczas nie obejmowanych badaniami. Szczególne miejsce w zbiorze tychże uwarunkowań zajmuje – tzw. „wyalienowany przedsiębiorca”, heurystyki i stereotypy w podejmowaniu decyzji o zaangażowaniu lub niezaangażowaniu w kształcenie zawodowe. W tej części rozprawy podjęto także rozważania nad tym, jak na zaangażowanie przedsiębiorstw w kształcenie zawodowe wpływają instytucje samorządu gospodarczego, dialogu społecznego, strategii rekrutacyjne przedsiębiorstw. Ważne miejsce w prezentowanym rozdziale zajmuje także wątek kapitału społecznego i cech przedsiębiorstw w Polsce. Autor posłużył się także porównaniami międzynarodowymi, dzięki czemu można lepiej zrozumieć specyfikę Polski.

W ostatnim, czwartym rozdziale rozprawy podsumowano przeprowadzone rozważania i odniesiono je do tezy badawczej i hipotez badawczych. Rozprawę wieńczy podsumowanie.

Lektura rozprawy przynosi ze sobą ciekawe i wartościowe spostrzeżenia. Chciałabym wyeksponować kilka kwestii szczegółowych, które także stanowią o wartości pracy – jej wkładzie do nauki i stworzeniu rzetelnych podstaw do pracy nad rekomendacjami dla decydentów w Polsce, tak aby korzyści z kształcenia zawodowego były jeszcze większe. Przede wszystkim za trafne uważam podejście Autora, że koncepcja kapitalizmu patchworkowego w Polsce dobrze tłumaczy tytułowe instytucjonalne uwarunkowania włączania się firm w kształcenie zawodowe. Za cenne uważam podjęcie explicite wątku kapitału społecznego w Polsce, w tym zaufania którego niedomagania oddziałują negatywnie niestety nie tylko na aspekty związane z kształceniem zawodowym. Dzięki lekturze rozprawy dowiemy się nie tylko czym jest kapitał społeczny, ale także jak go można powiększyć. Rozdział pierwszy to kompendium wiedzy na temat instytucji, które może być przydatne innym badaczom i ma też walor dydaktyczny. Ważne są także ustalenia dotyczące stopy zwrotu z inwestycji w kształcenie na różnych poziomach w wybranych krajach europejskich (strona 83). Chciałabym też zwrócić uwagę na zamieszczone na stronie 89 tezy odnoszące się do różnorodności kapitalizmu i do holistycznego myślenia o jakości edukacji. Wreszcie ustalenia dotyczące kapitalizmu w Europie

Środkowo-Wschodniej i w Polsce – podkreślenia wymaga bogactwo treści zawartych w tabelach na stronach 90-94. Celne i wartościowe są także spostrzeżenia odnoszące się do samorządu gospodarczego i organizacji pracodawców w kontekście kształcenia zawodowego zamieszczone na stronach 169-177.

6. Język i formalna strona rozprawy

Od strony formalnej i językowej oceniam niniejszą rozprawę pozytywnie. Zdarzyły się nieliczne usterki językowe (np. strona 11, 14, 34,), ale mając na uwadze całokształt tego osiągnięcia naukowego są one praktycznie bez znaczenia. Walorem tej pracy poza warstwą merytoryczną jest też rzetelne zrelacjonowanie całego procesu badawczego, czemu służą starannie opracowane aneksy. W tekście brakowało mi jedynie odwołań do tabel, rysunków z podaniem ich numerów, co jednak w żadnym razie nie obniża wartości rozprawy.

Podsumowując, pod względem języka i kwestii formalnych praca wypada bardzo dobrze.

7. Wnioski i konkluzja końcowa

Rozprawa doktorska mgr. Wojciecha Stęchłego to rzetelnie przygotowana praca naukowa. Podjęta w rozprawie problematyka odnosząca się do zidentyfikowania i scharakteryzowania instytucjonalnych uwarunkowań zaangażowania przedsiębiorstw w kształcenie uczniów szkół zawodowych jest interesująca i ma duże znaczenie praktyczne. Jej silną stroną jest ugruntowana, dobrze rozpoznana podstawa teoretyczna, poprawnie opracowana metodyka badania.

Na podstawie przeprowadzonych badań Autor ustalił, że w zestawie tytułowych instytucjonalnych uwarunkowań można wskazać uwarunkowania obiektywne, w tym np. niedofinansowanie oświaty, ale także szereg uwarunkowań subiektywnych – heurystyki, przekonania, wartości i stereotypy. Wyniki zrealizowanych badań potwierdzają, że w systemie kształcenia zawodowego, jak i w jego otoczeniu mamy do czynienia z cechami kapitalizmu patchworkowego. Za szczególne osiągnięcie Doktoranta uważam podjęcie próby wypracowania rekomendacji pod adresem systemu kształcenia zawodowego w Polsce.

Podsumowując, jednoznacznie stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana mgr. Wojciecha Stęchłego stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę

teoretyczną Doktoranta w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Zatem praca ta spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z art. 13.ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789 z późn. zm.). W związku z powyższym, wnoszę o dopuszczenie mgr. Wojciecha Stęchłego do kolejnych etapów w postępowaniu o awans naukowy.

Jednocześnie wnioskuję o wyróżnienie rozprawy doktorskiej Pana mgr. Wojciecha Stęchłego. Wniosek swój motywuję po pierwsze, wagą podjętego tematu badawczego i umiejętnym osadzeniem – jak się może wydawać – wąskiego zagadnienia dotyczącego kształcenia zawodowego – w koncepcji różnorodności kapitalizmu. Rozprawa mgr. Wojciecha Stęchłego posiada silną bazę teoretyczną i Doktorant bardzo dobrze zakorzenił swoje badania w teorii ekonomii instytucjonalnej. Podkreślam ten fakt, gdyż nie wszystkim doktorantom udaje się poza dobrze przeprowadzonymi badaniami empirycznymi, jednoznacznie osadzić swoje studia w dotychczasowym dorobku teoretycznym, a o to przecież też chodzi, gdy myślimy o kumulatywnym charakterze rozwoju naukowego. Po drugie, wysoko oceniam metodykę przeprowadzonych badań, które z uwagi na problem badawczy nie były proste. Podkreślenia wymaga rzetelność opracowywania danych i wyłaniające się m. in. z zaprezentowanych aneksów zaangażowanie Doktoranta w przeprowadzone badania. Wreszcie po trzecie, na pochwałę zasługuje użyteczny charakter zrealizowanych badań i możliwość wykorzystania otrzymanych wyników przez samych przedsiębiorców, jak i decydentów odpowiedzialnych za politykę kształcenia zawodowego.

Poznań, 12.06.2023